

התורה שמה את ערך חיי האדם כמעט מעל הכל, עד כדי חילול כל המצוות כולן לצורך פיקוח נפש. שלש מצוות בלבד - גילוי עריות שפיכות דמים ועבודה זרה ערך החיים נדחה בפניהן. לשלשתן הגמ' מוצאת מקורות בפסוקים או בסברא ובלעדיהן אכן גם הם היו נידחות מפני פיקוח נפש¹.

ישנם ביטויים בחז"ל המרוממים חשיבות חיי כל איש מישראל וז"ל המשנה סנהדרין ל"ז-לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל - מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל - מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא."

האם יש העדפה של נפש מפני נפש?

מה הדין, כשמגיעים ממספר אנשים לבית החולים לצורך טיפול רפואי מציל חיים. האם נקדים את האיש על פני האשה? את הת"ח על פני עם הארץ?² צעיר על פני זקן?

לשמחתנו בארץ הנושא לא היה מעשי עד כה³ במגיפת הקורונה. ברוך ה' לא נוצר מצב שבו לא היה מקום בבתי החולים ולא הייתה אפשרות לטפל בכל הצריכים. אילו חלילה היה נוצר מצב כזה מה ההלכה הייתה אומרת?

במאמר זה נדון בשאלה האם יש משמעות לחשיבות האדם (היותו ת"ח וכו') בהעדפת פיקוח נפשו על פני אנשים אחרים⁴.

ב. פרק ראשון סדר הקדימויות בראשונים

מצינו משנה בהוריות י"ג ע"א "מתני'. האיש קודם לאשה - להחיות ולהשב אבדה, והאשה קודמת לאיש - לכסות ולהוציא מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים בקלקלה - האיש קודם לאשה. כהן קודם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי? בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ." המשנה קובעת סדרי עדיפויות. ישנה העדפה לאיש על פני, והדברים נקבעים לפי מעלת האדם. כנראה מעלות האדם נקבעות לפי מצוותיו איש מקיים יותר מצוות כהן יותר מישראל וכו'⁵.

על פי המשנה "להחיות ולהשיב אבידה" - האיש קודם לאישה. האם פירוש המילה "להחיות" הוא פיקוח נפש או שמא על מתן מזונות? עיקר נידונו, האם אפשר לפשוט מן המשנה קדימות גם בפיקוח נפש גמור.

מדברי הראשונים ישנם שני פרשנויות לשאלה מה הכוונה להחיות במשנה. הנושא מתחיל בסתירה שיש בין הגמ' בכתובות ס"ז. לבין המשנה שלנו. הברייתא שם אומרת "יתום ויתומה שבאו להתפרנס, מפרנסין את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים, ואין אשה דרכה לחזור" רואים שהאשה קודמת לאיש בניגוד למשנה. הרשב"א על כתובות מתרץ ז"ל- "יתום ויתומה שבאו להתפרנס. פי' פרנסת כסות, מפרנסין את היתומה ואח"כ מפרנסין את היתום וכדתנן

¹ ע' גמ' סנהדרין ע"ד ע"א. לא נכנס במסגרת זו האם הפשט היה שצריך למסור על כל המצוות את הנפש והראייה שיש בו פס' של "וחי בהם" להתיר את כל המצוות או ההיפך הפשט היה לא למסור את הנפש על שום מצווה אלא שבגלל שלש הלכות אלו נולדה הו"א למסור את הנפש על כל המצוות. ע' ברכת אברהם על הגמ' שם.

² ע' ציץ אליעזר יח א. כתב עת דיני ישראל ז מה-סו של הרב דיכובסקי. כתב עת תורה שבעל פה כה סד-סח של הרב פרופסור אברהם שטינברג. הרבה מן המאמר במאמרים הנ"ל.

³ ותפלתנו שלא יהיה מעשי גם עד סוף המגיפה.

⁴ לא נדון במאמר מצד קדימות ביכולת הולדה או תוחלת החיים כיון שזה מצריך דיון נפרד. עוד לא נדון בקדימות הן ע"י תור רפואי מראש והן ע"י החלטה של בית החולים לשמור את מכותיו דווקא לאנשים שיש להם יותר סיכוי לחיות. על כל הנושאים האלו ע' במאמרים הנ"ל ובנשמת אברהם יורה דעה רנ"א. וציץ אליעזר יז ע"ב אות כ וסימן י. ור' חיים סולבוצ'יק על הלכות יסודי התורה וחז"א שם. כל הדיונים האלו קשורים מאד לנושא אך אנחנו ננסה לדון אך ורק מצד "מעלות האדם על חבריו" ולא מצד השלכות נוספות העולות להשפיע על ההחלטה.

⁵ ע' בט"ז רנ"ב ו המבאר כך את מעלת האיש כעל פני האשה.

בהוריות (י"ג ב') האשה קודמת לכסותה ולפדותה **אבל במזונות מפרנסין** את היתום ואח"כ מפרנסין את היתומה וכדתנן התם האיש קודם להחיותו דכתיב וחי אחיך עמך אחיך קודם לאחותך. "המאירי שם⁶ עומד על הסתירה גם כן. הוא מתרץ באופן קצת שונה. הגמ' בהוריות מדברת שא"א לחזר על הפתחים לעומת הגמ' בכתובות שבה אפשר לחזר. בעוד במקום בו ישנה אפשרות לחזר על הפתחים האשה קודמת כי אין דרכה לחזר. במקום בו אי אפשר לחזר על הפתחים האיש קודם מפני חשיבותו. המשותף לשני התי' הוא- שהגמ' בהוריות מדברת על קדימות באוכל ולא התייחסה לשאלה כשהדברים מגיעים לידי סכנת נפשות ממש.

לעומתם הב"י ביו"ד רנא מתרץ אחרת וז"ל- "ומ"ש ומקדימין האשה לאיש בין להאכילה בין לכסותה וכו'. בפרק מציאת האשה (כתובות זט). תנו רבנן יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח"כ מפרנסין את היתום מפני שהאיש דרכו לחזור ואין האשה דרכה לחזור יתום ויתומה שבאו לינשא משיאין את היתומה ואח"כ משיאין את היתום מפני שבושטה של אשה מרובה משל איש: ומשמע דפרנסה היינו בין מזון בין כסות דטעמא דמפני שהאיש דרכו לחזור וכו' שייך בין במזון בין בכסות וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מהלכות מתנות עניים (הט"ו) והא דתנן בסוף הוריות (יג.) האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי **צ"ל דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא** אלא דינה כדין הכסות ותנא כסות והוא הדין לאכילה דחד טעמא הוא כדאמרן:"

לכוארה ישנה מח' בין הב"י לבין הרשב"א והמאירי. אלא שבדברי הרי"ד⁷ על כתובות אפשר להסביר כך שלא תהיה מח'. אפשר לדחוק בראשונים "להחיות" הכוונה מזונות אבל שיוכלו להגיע לידי פיקוח נפש- מזונות שיש מספיק לכדי אחד והשני יצטרך למות. כמובן שזה יהיה דוחק בדברי הראשונים. מנגד קשה לומר שיש מח' בין הב"י לבין הראשונים. לעומת זאת דברי המאירי כמעט מפורשים נגד הרי"ד. במשנה בהוריות כותב- "להחיות הכוונה להאכיל" משמע שבא לאפוקי של הקדמת פיקוח נפש אלא הכוונה להחיות כפשוטו בלבד.

מסקנה- ישנה מח' בין הראשונים לב"י האם המשנה של סדרי הקדימויות מדברת על פיקוח נפש ממש או שלא. הב"י טוען כל דיני הקדימויות שייכות לעניין פיקוח נפש. פשט דברי הרשב"א והמאירי נוטים שבמשנה מדובר על מזונות בלבד. ניתן לדחוק את דבריהם על פי הרי"ד ולטעון שגם הם מדברים על פיקוח נפש.

ג. סדר הקדימויות להלכה בדברי האחרונים

בדברי הרמ"א בשני מקומות ישנה התייחסות לשאלה האם יש קדימויות בפיקוח נפש.

השו"ע ביו"ד רנ"א ט: "היו לפניו עניים הרבה, ואין בכיס לפרנס או לכסות או לפדות את כולם, מקדים הכהן ללוי, יג והלוי לישראל, טז] והישראל לחלל, והחלל לשתוקי, יד והשתוקי לאסופי, והאסופי לממזר, והממזר לנתין, והנתין לגר, והגר לעבד משוחרר. במה דברים אמורים, בזמן שהם שוים בחכמה, אבל אם היה ממזר ת"ח טו וכ"ג = וכהן גדול = עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם. טז [יז] ואפילו חכם (ז) לכסות, ועם הארץ להחיות. ואשת חבר, כחבר) (ב"י מהירושלמי). דברי הירושלמי קשה להולמם. הרי לא ייתכן שכסות אשתו של אדם תקדם לחיי עם הארץ? ולכן מסביר הפני משה על דברי הירושלמי שם אכן לא מדובר בפיקוח נפש ממש. אלא שלשון הש"ך⁸ מפורשת⁹ "כ"ש במקום פיקוח נפש".

לשון הרמ"א מפורשת כמו הש"ך בסימן הבא וז"ל הש"ע רנ"ב ח'- "פודים האשה קודם האיש, יב] ואם רגילין במשכב זכור, פודין האיש קודם. ז [יג] < > ואם שניהם רוצים לטבוע בנהר, (ז) הצלת האיש קודם). (ב"י וכן משמע סוף הוריות). " יוצא מהרמ"א שאפי' פיקוח נפש איש קודם לאשה. אכן הט"ז¹⁰ והש"ך¹¹ שם אכן מסבירים שדברי הרמ"א הם על פיקוח נפש ממש. אלא בלבוש שם מוכח שאין

⁶ אלא שעדיין בדבריו שתי' אחרת את הסתירה בין הגמ'. אך אין נ"מ לעניינו.

⁷ על כתובות שם

⁸ שם ט"ז

⁹ אחר שטוען שכיון אין דין ת"ח לעניין זה (ודיבר רק לעניין כסות ולא לעניין עצם להחיותו)

¹⁰ שם ו

¹¹ שם ז

מדובר על פיקוח נפש. ז"ל הלבוש¹² - "פודין את האשה קודם האיש שבושטה מרובה, ואם רגילין השבאין במשכב זכור פודין האיש קודם, מפני שהאשה דרכה בכך והאיש אין דרכו בכך וצערו מרובה, לפיכך אם שניהם רוצים לטבוע בנהר כדי שלא יקלקלו עמהם, הצלת האיש קודם שהוא עושה זה מתוך צער גדול יותר מן האשה וראוי להצילו יותר." מדוקדק בדברי הלבוש, הרמ"א קאי על מקרה בוהם רוצים לטבוע בנהר כדי שלא יקלקלו עצמם ולא פקוח נפש רגיל. השאלה את מי אנחנו מחוייבים יותר להציל. אומרת ההלכה תציל את האיש כיון שצערו גדול יותר מן האשה. אכן דברי הלבוש הם חידוש גדול מה המשמעות שצערו יותר גדול לעניין זה שהוא קודם בהחייאה? וכי כיון שהוא מצטער ישנה סיבה קדימות להצלתו? האם זה משנה מה מניעי האדם להתאבדות עד כדי העדפה מרוב צער? למרות הקושי בדבריו ברור ממנו שהקדימות נוגעת למקרה ההתאבדות בלבד, במקרים אחרים אין קדימות. ע' ברכ"י שם החולק על דברי הלבוש.

אם נרחיק לכת בדברי הלבוש, נוכל לומר כל דין המשנה הוא אך ורק לענייני אוכל אך לא לפיקוח נפש. יצא לנו, הלבוש יסבור כדברי הרשב"א. הש"ך והט"ז יסברו כדברי הב"י.

מסקנה- ישנה מח' להלכה האם במקום פיקוח נפש האיש קודם לאישה. הלבוש טוען שלא הש"ך והט"ז אומרים שכן.

ד. הלכה למעשה.

האג"מ¹³ והמנחת שלמה¹⁴ פסקו שאמנם דיני המשנה נשנו להלכה אך קשה מאד להתנהג על פי זה. העידו הם אין מנהג העולם על פי דיני המשנה האלו¹⁵. הציץ אליעזר¹⁶ מייסד שכל דיני המשנה לא נבנו על פיקוח נפש כלל כמו שהתבאר בגוף המאמר.

הציץ אליעזר מרחיק עוד יותר וטוען. גם השיטות המחייבות פיקוח נפש אין זו חובה גמורה. דבריו מיוסדים על פי הספר חסידים תרצ"ח ז"ל - "שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט מצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חברי כר' ראובן בן איצטרובלי שביקש שיהרגוהו ולא לר' עקיבא כי רבים היו צריכים לר' עקיבא". יוצא מתוך דברי הספר חסידים, טוען הציץ אליעזר, כל דיני הקדימיות הם הנהגה ראוייה אך אינם חובה. אדם רשאי לנהוג כך אך אינו מחוייב

צריך להוסיף ולבאר, ערך אדם יהודי עולה על כל גדר של הופעה פרטיית. גם אם האדם הוא ת"ח גדול והשני עם הארץ עצם ערך החיים שווה אצל כולם. חיי שעה של יהודי באשר הוא יהודי לא משנה גדולות התורנית הייחוסית או כל נתון פרטי אחר. עצם החיים של האדם הם מעל הכל. כל מעלותיו של האדם הם רק פרטיים ביחס לעצם חיו. לכן להלכה כשמדובר על פיקוח נפש אין דוחים נפש מפני נפש כלל. אפי' בגלל חשבונות של ת"ח כהן.

אכן מצינו פוסקים גדולים (ב"י ש"ך וט"ז ברכ"י) הנוקטים עדיפות אפי' במקום פיקוח נפש. אך היות וישנם פוסקים החולקים על כך (לבוש) יהיה קשה להכריע לסמוך על כך למעשה. מדובר בהלכות פיקוח נפש בהם צריך לחשוש גם לדעת יחיד. לכן למעשה שב ואל תעשה עדיף. אין להתחשב בנתון זה כלל.

יוצא שלמעשה על פי העיון בדברי הפוסקים, לא נתחשב כלל בחשבון של סדרי קדימיות מצד חשיבות מעלת האנשים.

כמובן כל הסברנו וממילא כל מסקנותינו הן ביחס להצלה מטעמי חשיבות. הן מצד ייחוס כגון כהן וכו' והן מצד מעלה ת"ח וכו'. אך אין הדברים נוגעים ליכולת הצלה יותר גדולה של הרופאים או תוחלת חיים יותר גדולה של הניצול. נתונים אלו צריכים דיון בנפרד ע' לעיל הערה 5.

¹² סעיף ח שם

¹³ חושן משפט ב עד א

¹⁴ פו אות א

¹⁵ נשמת אברהם על יורה רנא.

¹⁶ יח תשובה א